

**Dziedzictwo kulturowe
regionu pogranicza**

tom X

Akademia im. Jakuba z Paradyża

Dziedzictwo kulturowe regionu pogranicza

tom X

Redakcja naukowa
Elżbieta Skorupska-Raczyńska
Halina Uchto

Gorzów Wielkopolski 2023

RADA WYDAWNICZA

prof. dr hab. Grzegorz Kucharczyk (przewodniczący), prof. dr hab. Irena Machaj,
dr hab. Agnieszka Niekrewicz, dr hab. Anna Majzel, dr hab. Beata Orłowska,
dr inż. Grzegorz Andrzejewski, mgr Sławomir Jach, mgr Violetta Pawlicka, mgr Joanna
Drzewińska (redaktor naczelny/sekretarz)

RECENZENCI

prof. dr hab. Ewa Golachowska – artykuły w języku polskim
prof. AJP dr hab. Nataliya Chahrak – artykuły w języku ukraińskim
dr hab. Lech Suchomłynow – artykuły w języku ukraińskim

Korekta językowa i tłumaczenie:

Małgorzata Wolniewicz – korekta w języku polskim
Joanna Bobin – korekta w języku angielskim
Olga Lazarowych – korekta w języku ukraińskim
Nataliya Chahrak – tłumaczenie na język ukraiński

Redakcja techniczna

Małgorzata Wolniewicz, Agata Libelt

Projekt okładki

Jacek Lauda

© Copyright by Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim 2023

ISBN 978-83-67705-27-1

ISSN 2083-7135

AKADEMIA IM. JAKUBA Z PARADYŻA

Gorzów Wielkopolski, ul. Teatralna 25

tel. 95/721-60-71, 721-60-30 www.wydawnictwo.ajp.edu.pl e-mail: wydawnictwo@ajp.edu.pl

SPIS TREŚCI

Przedmowa 7

CZĘŚĆ I. DZIEDZICTWO TOŻSAMOŚCI: PATRIOTYZM, POGRANICZE, IMIGRANCI

Irena Machaj

Fenomen społecznego pomagania ukraińskim uchodźcom w Polsce..... 11

Іван Сергійович Монолатій

Як (з)розуміти патріотизм поезій Зоф'ї Марії Бессажанки?
(Вступ до майбутньої студії та перші переклади віршів)..... 33

Lech Suchomłynow

Pogranicza w tekstach Marceliny Szumer-Brysz..... 61

Павло Миколайович Ямчук

Філософія культури європейського пограниччя в контексті трагічних реалій
російської агресії проти України (провісницька рецепція причин і наслідків
Борисом Чічібабіним)..... 73

CZĘŚĆ II. DZIEDZICTWO LITERATURY: JĘZYK, KULTURA, HISTORIA

Adam Czabański

Samobójstwa Niemców bałtyckich w Poznaniu w czasie II wojny światowej 93

Olga Derkachova

Neologizmy języka ukraińskiego jako wyznaczniki „swoich” i „obcych”
podczas wojny rosyjsko-ukraińskiej..... 107

Renata Janicka-Szyszko

Językowa kreacja terenów myśliwskich eskapad na południowych Kresach
II Rzeczypospolitej (Stefan Badeni, *Szczęśliwe dni*) 123

Ігор Анатолійович Коляда, Віталій Мирославович Косович,

Степан Миколайович Борчук

Конципієнт Іван Семанюк (Марко Черемшина): фахово-професійне
становлення адвоката в Австро-Угорській Імперії (1906–1912 pp.) 149

Олексій Олегович Кравчук, Іван Богданович Остащук	
Тема суду Понтія Пилата: польські художники в українській культурі.....	167
Тетяна Петрівна Монолатій	
Поетика прикордоння у творчості Йозефа Рота.....	179
Elżbieta Skorupska-Raczyńska	
Językowo-kulturowy obraz kata w polszczyźnie.....	197
Katarzyna Taborska	
Manifestacje antywojenne poetek w 2014 roku. Analiza przykładów z polskiego świata literackiego	219
Dariusz A. Rymar	
Oszczercom Polski, czyli czy w Gorzowie Wielkopolskim nadal powinna być ulica Puszkina? (W 210. rocznicę bitwy pod Borodino)	231
Waldemar Zakrzewski	
Osadnictwo wojskowe – ważny element kształtowania bezpieczeństwa Kresów Wschodnich	279
CZĘŚĆ III. DZIEDZICTWO KULTUROWE: TURYSTYKA, ROZWÓJ PRZEDSIĘBIORSTW	
Małgorzata Czabańska-Rosada	
Podróż tłumacza do świata Maha Bahra.....	303
Андрій Петрович Зарічняк	
Мистецька спадщина Йогана-Георга Пінзеля як культурний феномен та ресурс для розвитку культурно-пізнавального туризму	317
Віра Василівна Орлова, Леся Василівна Польова, Василь Васильович Шикеринець	
Логістичний контролінг як ефективний інструмент формування стратегії розвитку підприємств	331
Нагалія Іванівна Худик	
Розвиток сільського туризму у Східній Галичині (кінець XIX ст. – 1939 р.).....	345

Андрій ПЕТРОВИЧ ЗАРІЧНЯК

ORCID: 0000-0001-7191-6583

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

Мистецька спадщина Йогана-Георга Пінзеля як культурний феномен та ресурс для розвитку культурно-пізнавального туризму

Аногація

В статті узагальнено історичні факти з біографії Йогана-Георга Пінзеля, одного із найскравіших представників європейського бароко на українських землях. Творчість митця є прикладом органічного синтезу західноєвропейської барокової школи та місцевих східнослов'янських традицій. Емоційність та динамізм образів, акцент на індивідуальній формі, масштабність, пластичність дозволяють віднести роботи Й.-Г. Пінзеля до кращих зразків світового мистецтва. В той же час виконання скульптур із нетрадиційного матеріалу (дерева) робить ці артефакти унікальними. Цінність мистецької спадщини скульптора була усвідомлена лише відносно недавно. Значна частина скульптур втрачена в радянський період. В статті розглянуто найвідоміші збережені пам'ятки та локації, пов'язані із життям та творчістю Й.-Г. Пінзеля. Проаналізовано інтеграцію мистецької спадщини скульптора в існуючі продукти на регіональному ринку туристичних послуг.

Ключові слова: Пінзель, бароко, скульптура, музей, Бучач, Львів, Годовиця, Горденка, Собор Святого Юра у Львові

Актуальність теми. В 2022 році Україна зіткнулася з найбільшим викликом у своїй незалежній історії. Людські та матеріальні втрати, спричинені російсько-українською війною, ще більше загострили комплекс проблем, пов'язаних зі збереженням, науковим осмисленням та ефективним використанням артефактів національної історії. В цьому контексті одним із ефективних сучасних інструментів популяризації об'єктів історико-культурної спадщини виступає культурно-пізнавальний туризм. Перспективним ресурсом для розвитку цього виду туризму в Україні є локації та артефакти, пов'язані з життям і творчістю Йогана-Георга Пінзеля. Постає митця тривалий час

була невідомою і досі несе виразний ореол таємничості, що лише посилює туристичну атрактивність, а проведена у 2012 році виставка скульптур митця у Луврі, зробила постать Пінзеля актуальною в контексті найкращих зразків світового мистецтва.

Виклад основного матеріалу. У XVIII столітті на західноукраїнських землях, котрі входили до складу Речі Посполитої, активно поширюється естетика стилю бароко. Нова мистецька епоха несла нове світобачення, мислення, втілення ідеї нескінченності та різноманітності і вічну зміну світу, інтерес до доквілля, оточення людини. Бароко тяжіло до урочистого і трагічного «великого стилю». На зміну Ренесансній традиції, з її відчуттям міри та ясності, прийшло порушення симетрії та розбіжності, величність, перевантаженість декораціями, гра тіні та світла [4, с. 216].

В Україні становлення стилю бароко відбувалося шляхом синтезу західноєвропейських та місцевих східнослов'янських традицій. Прослідковується поступова трансформація від візантійської образності (особливо в архітектурі, скульптурі, живописі) до європейських культурних стандартів. Особливе місце в мистецтві XVIII ст. посідає архітектура. Потреби багатого декорування храмів та іконостасів обумовили піднесення скульптури, котра вирізняється театралізованими позами, драматургією жестів, намаганням втілити динаміку в камені чи дереві. Після XVIII ст. жоден інший період не має такої кількості скульптур та дерев'яної пластики.

На теренах сучасної Західної України найоригінальніші та найцінніші зразки мистецтва були створені архітектором Бернардом Меретином та скульптором Йоганом-Георгом Пінзелем за кошти канівського старости Миколи Потоцького.

Йоган-Георг Пінзель (дата народження невідома – 1761 р.) – митець, скульптури якого уже мають статус шедеврів світової культури, але про особу та життєвий шлях якого досі майже нічого не відомо. Дискусійним залишається навіть ім'я та прізвище скульптора. В поодиноких архівних записах зустрічаються різні видозмінені записи: Йоган Георг Пільзе, Ян Георг Пельце, Джовані Джоржі Поцці, вівтарний скульптор з Бучача «Григорій Пільзе». У виплатах за виконану роботу є записи «Пільце», «Пензель», «Пінзель» і «Пільзнов».

У науковому дискурсі однією із найбільших проблем залишається походження Пінзеля та умов, у яких формувалася його творча особистість. На думку відомого українського скульптора та мистецтвознавця Дмитра Кравича, батьківщиною Й.-Г. Пінзеля є Закарпаття. Дослідник відзначає, що в Ужгороді був рід греко-католицьких священників Пінзелів, а на території Закарпатської області зустрічаються прізвища «Пензель», «Понзель». Д. Кравича висловив припущення, що освіту скульптор здобув у Шлеську, а уже звідти переїхав до Львова [7, с. 136].

Польський вчений, історик мистецтва та архітектури Збігнєв Горнунг (Zbigniew Hornung) вбачав стилістичну та ідейну спорідненість творчості галицьких майстрів зі скульптурами чеської школи Матіаса Брауна, Яна Кватайнера, Ігната Плятцера, Лазаря Відмана. У свою чергу на празьку скульптуру особливий вплив мала італійська та південно-німецька пластика [13].

Безсумнівно, що Й.-Г. Пінзель був добре знайомий з найкращими зразками західноєвропейського бароко і Ренесансу. У своїй творчості він модифікував естетичні принципи епохи Відродження, дбав не тільки про почуття, але й про значення персонажів. Антропоцентризм скульптора, його акцент на найважливішому психологічному напруженні в образі, синтетичне узагальнення і тонкий наголос на індивідуальній формі, масштабність, пластична діяльність небувалої скульптурної форми – характеристики, які відрізняють скульптури майстра від сучасників. Ці ж риси стали визначальними для сформованої ним мистецької школи (загалом відомо про майже 40 учнів та послідовників Пінзеля).

Польський дослідник Тадеуш Маньковський («Lwowskie kościoły barokowe», 1928; «Lwowska rzeźba rokokowa», 1937), котрий одним із перших ввів у науковий дискурс дослідження мистецької спадщини Й.-Г. Пінзеля, відзначав, що скульптор є виразником певного напрямку експресивного руху. Бурхливому драматизмові його витворів відповідає підвищена виразність форми, яка досягається надзвичайно сміливою обробкою матеріалу. Дослідник вважав, що такий ефект зумовлений впливом німецької школи і походження Й.-Г. Пінзеля слід шукати в Баварії [10].

В 1999 році припущення про німецьке походження скульптора отримало додаткові аргументи. В цьому році на баварському мистецькому ринку було виявлено шість боцетті (різьбярські ескізи, які виготовлялися для виробничих

цілей). Для продавця їх походження було невідомим і вони начебто належали раніше австрійському священнику. Експертиза, проведена заступником директора Баварського національного музею Петером Фольком спільно з авторитетними дослідниками Яном Островським (Польща) та Борисом Возницьким (Україна), допомогла встановити авторство Й.-Г. Пінзеля. Зараз боцетті є частиною експозиції Баварського національного музею [5].

Тарас Возняк – відомий львівський мистецтвознавець та культуролог, генеральний директор Львівської національної галереї ім. Б.Г. Возницького, узагальнив наукові пошуки та виділив три основні припущення, щодо походження Й.-Г. Пінзеля:

1. «Патріотичний» варіант, прихильники якого стверджують, що за походженням Пінзель українець (русин) або поляк. Можна провести аналогію з Григорієм Сковородою і припустити, що молодість митець провів у подорожах і навчався в Європі, а пізніше повернувся до Львова.
2. «Німецько-чеський» варіант, згідно якого скульптор міг бути баварцем, богемцем або швейцарцем і мандрував Італією, прагнучи отримати нові знання. За невідомим збігом обставин опинився в Галичині (можливо це стало наслідком втечі від якихось життєвих обставин).
3. «Італійський» варіант пішов від прізвища майстра, яке є однотипним до Пінці, Поцці. Прихильники цієї гіпотези вважають, що Й.-Г. Пінзель за походженням був венеціанцем або флорентійцем, який дивним чином через Відень, Мюнхен чи Прагу переїхав до Львова [3, с. 13–14].

Підтверджених історичних фактів з біографії Й.-Г. Пінзеля дуже небагато. «Майстер Пінзель» («Pinsel z Wiednia») вперше згадується в 1906 році професором Львівського університету, істориком мистецтва і реставратором Я. Болоз-Антоновичем як автор кам'яної різьби на фасаді собору Святого Юра (1759-1761) у Львові. Виплати майстру за виконані кам'яні фігури фундаторів собору Св. Лева та Св. Атанасія, а також скульптуру Юрія Змієборця зафіксовані у «Книзі реєстрів видатків за 1750-1778 рр.» [14, с. 339].

В 1937 році було опубліковано платіжні рахунки за виготовлення вівтаря парафіяльного костелу Воскресіння Пресвятої Діви Марії в Монастириськах (1761), у яких зафіксовано прізвище Пінзеля. Спільно зі львівським сницарем Антоном Штілем (майстром з карбування по дереву та металу), Й.-Г. Пінзель

виотовив п'ять вітварів для храму. В книзі реєстрації видатків зафіксовано, що виплати здійснювалися окремими платежами Й.-Г. Пінзелю, його дружині та А. Штілю [12, с. 85–86].

В 1994 році Пьотр Красний і Ян Островський оприлюднили нові документальні знахідки до біографії Пінзеля. Дослідниками у варшавських архівах були виявлені вивезені під час Другої світової війни метричні церковні книги з Бучача, які містять повне ім'я Пінзеля латиною. 15 травня 1751 року датується наступний запис про шлюб: «matrimonium [...] int[er] honestos Ioannem Georgium Pilse altaris sculptor[em] iuven[em] et Mariannam Elisabetham Kieytowa vid[uam]». Під 1752 роком є запис про хрещення сина Пінзеля Бернарда «filium [...] Gregorii Pilze artis sculptoriae mag[istris]». Останній із виявлених записів датується 1759 роком і пов'язаний із хрещенням другого сина: «D[ie] 3 Iunii. Ego Mich[ael] Huczyński bap[tisavi] inf[antem] n[omi]ne Antoniu[m] fil[ium] Ioan[nis] Pilznow et Mariae c[onsortium] I[egitimorum]». Очевидними є відмінності у записах імені та прізвища скульптора. Але як відзначав Я. Островський, недбалі чи несистематичні записи були звичним атрибутом старих метрик, а помилка Georgius – Gregorius є однією з найчастіших [14, с. 340]. Зміна статусу у записах зі «sculptor[em] iuven[em]» (1751 р.) на «sculptoriae mag[istris]» (1752 р.) дозволяє припускати, що впродовж короткого періоду часу Й.-Г. Пінзель уже володів власним будинком та майстернею в Бучачі.

В 1996 році в архівних фондах були виявлені рахунки за роботи над костелом тринітаріїв у Львові (зруйнований під час революції 1848 року). Були опубліковані рахунки за 1756-1757 роки згідно яких «Statuario Penzel Budzasenci» отримав грошові виплати. До робіт були також залучені скульптори Себастьян Фесінгер, Іоанн Гертнер та архітектор Бернард Меретин. Й.-Г. Пінзель та І. Гертнер працювали над виготовленням вітварів, за що отримали 594 та 990 злотих [10].

Дослідники вважають, що помер скульптор наприкінці 1761 року. Про це свідчать віднайдені записи про вдову Єлизавету Пільзнову, котра вийшла заміж утретє. Незабаром вона з синами Бернардом та Антонієм переїхала до чоловіка в Баварію. Документальних записів про смерть Й.-Г. Пінзеля та місце його поховання досі не знайдено.

Скульптури Й.-Г. Пінзеля – це естетика бароко, історичні традиції галицької дерев'яної різьби, художньо-пластичні концепції XVIII століття. Борис Возницький відзначав, що витвори Пінзеля мають новаторський характер, а пластичні форми спрямовані на глибинний пафос образів Святого Письма. Несподіваними ракурсами зображено напружений драматизм, бентежні людські почуття та душевний неспокій [2, с. 5].

Майстер залишив помітний слід в мистецтві Західної України, працюючи у Львові, Бучачі, Монастирських, Городенці. При цьому скульптор виконував замовлення як для костелів, так і для церков різного віросповідання. Наприклад, у Бучачі свої перші вівтарі (1740-ті роки) Й.-Г. Пінзель виготовив для костелу Успіння Богородиці та церкви Покрови Пресвятої Богородиці. Після побудови нових храмів, значно більших за розмірами, вівтарі були перенесені. Історичний вигляд інтер'єрів можна побачити тільки на світлинах 30-х років XX століття, розміщених в працях З. Горнунга та Т. Маньковського.

Вважається, що Покровська церква у Бучачі спроектована архітектором І. Шюльцером в 1765-1766 роках. Проте в храмі є роботи Й.-Г. Пінзеля і тому пам'ятка могла бути споруджена або раніше (в середині 1750-х років), або вівтарі були перенесені зі старішої будівлі. Український мистецтвознавець Г.Н. Логвин висловив думку, що з архітектурної точки зору Покровська церква є типовим проєктом Бернарда Меретина [8]. У візитаційному акті від 11 березня 1743 року записано про цю церкву, що вона мурована, але дуже стара і ніхто не знає, як давно вона існує. Під вівтарем напис 1709 року. Також там були царські врата та давні зразки сницарської роботи.

Матеріал зі зруйнованої церкви використали для спорудження нової. Територію, де розташовували будівлю, підсипали землею та зробили її міцнішою за допомогою кам'яних стін. Невелика Покровська церква, побудована з битого білого і червоного каменю, була невеликою і ділилась на три частини. Центральна частина була квадратною і завершувалась банею з ліхтарем, котра не збереглась після Другої світової війни. Бабінець і вівтарна частина були прямокутні. Усі об'єми рівні за висотою, із заокругленими зовнішніми кутами. Простежується слабо виражена хрещатість у об'ємно-просторовому рішенні.

Внутрішнє оформлення храму має характерний принцип для західноукраїнської архітектури другої половини XVIII ст., коли скульптура

активно використовується в інтер'єрі церков. При цьому архітектори запропонували нову форму іконостасних архітектурних модифікацій. Вони прагнули поєднати існування царських воріт і дияконських дверей та простір, через який проглядався б головний вівтар. Бічні вівтарі були оздоблені об'ємними скульптурами та композиціями ангелів.

Оздоблення Покровської церкви забезпечували скульптурні елементи. Різьблені вівтарі з фігурами робіт Філевича (головний вівтар) та Й.-Г. Пінзеля включають:

- амвон;
- бічні вівтарі Св. Миколая і Вознесіння;
- постать Віри, Мужності, Св. Товія.

Авторству Пінзеля також приписують рельєфи головних та бокових вівтарів: «Відсічення голови Іоанну Предтечі», «Чудо Св. Миколая», «Подорож в Емаус», «Благовіщення» та «Ангел-Охоронець». Об'ємне моделювання рельєфів більш детальне, скульптурні деталі будівель і фігур особливо делікатні, деталізований рельєфний фон. Композиції складаються з асиметричного орнаменту, який має переривчасті завитки, де немає прямих кутів чи ліній. У храмі є амвон, на верхній частині якого встановлена скульптура «Добрий пастир». За стилістикою вона схожа на пластичну інтерпретацію алегоричного образу Віри, Мудрості, Мужності, Св. Товія з бічних вівтарів [11, с. 39].

Інтер'єр Покровської церкви демонструє ранні пластичні пошуки скульптора. В цих роботах Й.-Г. Пінзеля проявляється чітка анатомічна пластика округлення, яка характерна для невеликих скульптур і нагадує різьблення по мармуру. Фігури виконані в білому кольорі. Лише на окремих елементах присутня незначна кількість позолоти. Основним матеріалом для виготовлення скульптур стало дерево. Й.-Г. Пінзель почав використовувати липу. Цей матеріал розкрив пластичні можливості різьби, які неможливо зробити на камені. Сформувалася нова стилістика живописної пластики, особливо в трактуванні драперій. Використовуючи дерево можна було зробити гарні лінії і складки. Скульптор відтворював форму динамічно і виразно.

Друга пам'ятка, яка пов'язана зі скульптором, – костел Успіння Пресвятої Богородиці в м. Бучачі. Він споруджений на місці готичного храму XVII ст. львівським архітектором Мартином Урбаніком, який після смерті Бернарда

Меретина виконував замовлення канівського старости Миколая Потоцького. Зведення католицького храму тривало з 1761 по 1763 роки. За побажаннями фундатора кути хрещатої будови заповнили невеликими капличками. Завдяки такому проєкту будівля отримала схожість з гербом Потоцьких (хрест «Пілява»). Головний фасад прикрашений кам'яними вазами, які нагадують роботу Меретина в с. Годовиця. Над скульптурним оздобленням костелу працювали Й.-Г. Пінзель, М. Філевич та Ф. Олендзький. До робіт першого відносять: вівтар Св. Тадея (зроблений у 1750 р., який спочатку був в готичному костелі), вівтар Св. Миколая, який включає фігури Святих Вікентія, Яна Непомука та Франциска Борджиа [12, с. 96–97]. Дві скульптури з костелу – Святий Вікентій та Франциск Борджиа – на даний момент зберігаються у фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

Довершений стиль Й.-Г. Пінзеля демонструє Бучацька ратуша. Будівля є яскравим прикладом синтезу архітектури та скульптури. Ратушу прикрашали 12 композицій з 30-ти фігур, які створив Пінзель. На сьогодні збереглося лише 7 композицій з 9-ти фігур [8]. Збережені скульптурні елементи дозволяють зрозуміти ключову ідею митця – вічну боротьбу добра із злом, світла з птьмою, справедливості з насильством. Цей задум втілюють Давид, що вражає Голіафа, богиня правосуддя Феміда, Самсон, що роздирає пащу лева, Геракл, що вбиває Гідру, Нептун, що приборкує розгніване море, фігура невільника, що розбиває кайдани.

У майстерні Й.-Г. Пінзеля були також виконані рельєфи на історичну тематику для трьох вівтарів, які до сьогодні не збереглись. Один з вівтарів відтворював оборону Бучача від турецьких військ 1672 року та особливу роль в тих подіях Терези Потоцької [1].

Важливим історичним та культурним надбанням регіону є костел Вознесіння Пресвятої Діви Марії в Монастириськах (Тернопільська область). Архівні документи засвідчують, що для храму Й.-Г. Пінзель виконав п'ять вівтарів. Втім до наших днів збереглася лише фігура Св. Анни з вівтаря Богородиці та невелика постать Аарона [12, с. 45]. Бічні вівтарі можна побачити тільки на фотографіях 30-х років ХХ століття. Для вівтаря Богородиці були виконані фігури Якима і Анни. Вівтар Розалії був прикрашений скульптурами Давида і Авраама. Також були виготовлені невеликі вівтарі Св. Миколая та Св.

Антонія Падуанського. Після руйнування костелу за часів СРСР скульптуру Анні використовували як надмогилю. Її вдалося віднайти та вивезти Б. Возницькому. Зараз скульптура зберігається в музеї скульптури Йогана Георга Пінзеля у Львові.

В 1759-1761 роках скульптор виконував замовлення у Львові для собору Святого Юра. На фасаді собору були розміщені постаті Св. Лева і Св. Атанасія, за які Пінзель отримав майже 23 000 злотих [1]. Виконані з каменю фігури вирізняються своєю масштабністю і мають щільний характер, а ритм архітектурних форм окреслив статичність та відсутність зовнішньої патетики. Внутрішня наповненість образів, величний характер, деталізація рис обличчя, рухливе моделювання тіл, особливі «кристалізовані» складки одягу є елементами впізнаваного стилю Й.-Г. Пінзеля. Йому ж належить виконання скульптури Юрія Змієборця, в якій поєднується сила духу і тілесна краса. Майстер відтворив героя у вирішальний момент, коли святий покликаний мобілізувати душевні та фізичні сили на боротьбу зі злом.

Одним із найвидатніших проєктів, реалізованих Й.-Г. Пінзелем, є ансамбль парафіяльного костелу Непорочного Зачаття Діви Марії в Городенці (1743-1760), від якого залишилися лиш деякі пошкодженні фігури. Авторство Пінзеля тут документально не підтверджене, але якщо порівнювати скульптури, то їх схожість важко не помітити. Вважається, що майстер виконав для інтер'єру храму п'ять вітварів і майже 30 скульптур. Образ Богоматері був в центрі головного вітваря та чотири колони прикрашені ангелами. Збоку від них і між ними стояли чотири дерев'яні фігури зображені в русі, які імітували мармурові статуй: Св. Анна і Св. Єлизавета – матері Марії та Іоанна Хрестителя, Св. Йосип, чоловік Марії, та її батько – Св. Яким. У вітварі Святої Трійці було встановлено скульптурну композицію «Жертвоприношення» та рельєф Спасителя. У правому боковому нефі – вітвар з скульптурами Св. Вінцента та Св. Роха, а під вікном – Розп'яття з пристоячими Богородицею та Св. Іоанном. На амвоні була композиція «Розіслання Христом апостолів», рельєф «Ісус у єрусалимському храмі» та фігури чотирьох апостолів [12].

За проєктом Б. Меретина також був збудований костел Усіх Святих у с. Годовиця (Львівська область). В часи СРСР храм використовували як господарську споруду. Після пожежі 1974 року пам'ятка перебуває

у напівзруйнованому стані і потребує термінової реставрації. Вцілілі роботи Й.-Г. Пінзеля з костелу були вивезені і зараз є частиною експозиції музею скульптури Йогана Георга Пінзеля у Львові. Згідно досліджень польського науковця П. Красного всередині костелу в ніші було розп'яття, прикрашене золоту променистою глорією. Біля нього по боках було розташовано двох ангелів, які стояли на колінах, та підвішено дві консолі з фігурами Скорботної Богоматері та Св. Івана Євангеліста. Інтер'єр доповнювали скульптурами Авраама, який в жертву Богові приносить Ісаака, та Самсона, який веде боротьбу з левом. Щільний іконографічний помисел проголошує подібність хресної жертви Христа й таїнства Євхаристії. Скульптури були поліхромні, виконані з дерева та вкриті позолотою [6].

Інтер'єри костелу Усіх Святих в Годовиці найбільш повно розкривають стиль Й.-Г. Пінзеля. В образах святих майстер широко вибудовує податливу форму, разом із тим виявляє індивідуальні особливості в сильних рухах і міміці. Святі часто зображуються в якомусь екстазі. Пози скульптур дуже різноманітні, інколи навіть ексцентричні. Відповідно до різних дій укладений одяг спадає глибокими складками, іноді створюючи гострі заломі. Образ розп'ятого Христа – це надзвичайна скульптура, яка гостро передає душевні і фізичні страждання. В костелі Й.-Г. Пінзель зобразив виснажене тіло Христа і непритомний стан. Годовицький вітвар вважається одним з найвідоміших українських шедеврів та одним із визначних надбань європейського бароко.

Однією із завершальних скульптур Й.-Г. Пінзеля є фігура Св. Онуфрія (покровителя монастирів і храмів) в с. Рукомиш (поблизу Бучача), вмонтована в нішу над брамою перед входом. Тривалий час вона була прихована під декількома шарами вапна. Фігура святого висотою близько 1 метра виготовлена з місцевого вапняку. Скульптура відтворює образ пустельника з бородою та довгим волоссям, на його тілі є тільки пов'язка на стегнах. Складені руки тягнуться до неба в молитві.

Рис. 1. Творча спадщина Йогана-Георга Пінзеля в музейних експозиціях та фондах України
Джерело: складено автором на основі досліджень.

Правильна хронологія появи робіт скульптора досі не встановлена. На сьогодні відомо про близько 150 скульптур. Щодо решти документальних даних немає. Більшість вцілілих скульптур Й.-Г. Пінзеля зберігаються у фондах музею «Івана Георгія Пінзеля» у Львові. Решта є частиною експозиції Тернопільського обласного краєзнавчого музею, музею мистецтв Прикарпаття (Івано-Франківськ), Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського (Коломия) (див. рис. 1).

Інтеграція мистецької спадщини Й.-Г. Пінзеля в існуючі культурно-пізнавальні тури є досить обмеженою. Аналіз туристичної пропозиції на регіональному ринку представлений у табл. 1.

Таблиця 1. Спадщина Йогана-Георга Пінзеля в регіональних туристичних продуктах

	Туроператор	Назва туру	Перелік локацій, включених до програми туру і пов'язаних із життям та творчістю Й.-Г. Пінзеля	Посилання
1	«Відвідай»	Шляхами Пінзеля і Меретина	Годовиця	https://vidviday.ua/shliakhamy_pinzela_i_meretyna
		Бучач, Коропець + Русилівські водоспади	Бучач, Рукомиш	https://vidviday.ua/product.php/product_id/909
2	«Окрайна»	Архітектурні шедеври Галицького Мікеланджело	Рукомиш, Бучач	https://www.okraina.com.ua/tours/excursion/arhitekturni-shedevri-pinzelya.html
3	«Kraina UA»	Долиною Дністра (Заліщики, Чортків, Бучач)	Бучач	https://kraina-ua.com/ua/tour/tur-v-chernivtsi-zalishchyky-dzhurn-waterfall
4	«Tour U»	Невідома Тернопільщина	Бучач	https://www.tour-u.in.ua/tour/nevidoma-ternopilshchyna/
5	«Орнамент України»	Край міст-фортець: Тернопільщина	Бучач	https://ornament.ua/tour/kraj-mist-fortets-ternopilshchyna/
		Львів мистецький	Львів	https://ornament.ua/tour/lviv-mystetskyj/

Джерело: складено автором на основі досліджень.

З поміж перспективних проєктів можна також виділити розроблений у м. Городенка (Івано-Франківська область) культурно-туристичний маршрут «Pinsel.Return», орієнтований на українських і закордонних туристів. До програми туру включено десять унікальних об'єктів етнографічного регіону Покуття. Однією з головних атракцій є костел Непорочного Зачаття Діви Марії та монастирські келії в Городенці [9].

Висновки. Аналіз творчої спадщини Йогана-Георга Пінзеля дозволяє розглядати митця не лише як одного із фундаторів української експресивної пізньобарокової пластики другої половини XVIII століття, але і як блискучого представника європейського культурного простору. У творчості скульптора органічно поєдналися місцеві пластичні традиції та візуальні принципи західноєвропейського бароко. Мистецька спадщина Й.-Г. Пінзеля зазнала значних руйнувань в XX столітті в період радянської окупації. Водночас, ореол таємничості навколо постаті майстра, блискучі збережені зразки його кам'яної та дерев'яної скульптури відкривають значні перспективи для використання цих артефактів у контексті розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні.

Література

1. Возницький Б. Г., Микола Потоцький староста Канівський та його митці архітектор Бернард Меретин і сницар Іоанн Георгій Пінзель. Львів: Центр Європи, 2005. 160 с.
2. Возницький Б.Г. Феномен «Майстра Пінзеля» // Іоанн Георг Пінзель. Скульптура. Перетворення : альбом. Київ: Грані-Т, 2007. С. 5–6.
3. Возняк Т. Життєпис та інтелектуальна біографія Майстра Пінзеля // Іоанн Георг Пінзель. Скульптура. Перетворення : альбом. Київ: Грані-Т, 2007. С. 7–14.
4. Історія української культури : у 5 т. Т. 3: Українська культура другої половини XVII – XVIII століть. Київ: Наукова думка, 2003. 1246 с.
5. Козирева Т. Завдяки міжмузейній співпраці триває черговий етап проекту Pinsel Munich («Пінзель. Мюнхен»). URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/taym-aut/zavdyaky-mizhmuzeyniy-spiivpraci> (дата звернення: 1.11.2022).
6. Красний П. Львівське мистецьке середовище супроти ідеї симбіозу мистецтв при оздобленні та впорядженні сакральних інтер'єрів (1730–1780). *Часопис «І»*. 2013. Ч. 72. URL: http://www.ji.lviv.ua/n72texts/Lvivske_mistecke_seredovysche.htm (дата звернення: 1.11.2022).
7. Кривач Д. Скульптор Пінзель – феномен мистецтва XVIII ст. Українська скульптура періоду бароко. *Записки НТШ. Праці Комісії образотворчого та ужиткового мистецтва*. Львів, 1998. Т. 236. С. 135–145.
8. Логвин Г.Н. Архітектура і скульптура ратуші у Бучачі. *Питання історії архітектури та будівельної техніки України*. Київ: Держбудвидав УРСР, 1959. С. 159–176.
9. На Прикарпатті туристичний маршрут «Pinsel.Return» об'єднав 10 унікальних локацій. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3350068-na-prikarpattituristicnij-marsrut-pinselreturn-obednav-10-unikalnih-lokacij.html> (дата звернення: 1.11.2022).
10. Про ім'я / Pinsel-ar. URL: <https://pinsel-ar.com/about/> (дата звернення: 1.11.2022).
11. Стецько В. Пінзель і Тернопільщина. Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. 48 с.
12. Стецько В. Таїна Пінзеля : альбом / упоряд. та передм. Віри Стецько. Київ: Майстер книг, 2012. С. 168 с.
13. Hornung Z., *Majster Pinsel snyderz. Karta z dziejów polskiej rzeźby rokokowej*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976.
14. Krasny P., Ostrowski J. K., Wiadomości biograficzne na temat Jana Jerzego Pinsla. *Biuletyn Historii Sztuki*. 1995. №3/4. S. 339–342.

The artistic heritage of Johann-Georg Pinzel as a cultural phenomenon and a resource for the development of cultural and educational tourism

Abstract

The article summarizes the historical facts from the biography of Johann-Georg Pinzel, one of the most notable representatives of the European Baroque in Ukrainian lands. The artist's work is an example of an organic synthesis of the Western European Baroque school and local Eastern Slavic traditions. The emotionality and dynamism of the images, the emphasis on the individual form, scale, and plasticity make it possible to include the works of Pinzel among the best examples of world art. At the same time, making sculptures from non-traditional material (wood) makes these artifacts unique. The value of the sculptor's artistic heritage was appreciated only relatively recently. A significant part of the sculptures was lost during the Soviet period. The article examines the most famous preserved monuments and locations associated with the life and work of J.-G. Pinzel. It also analyzes the integration of the sculptor's artistic heritage into existing products on the regional market of tourist services.

Keywords: Pinzel, baroque, sculpture, museum, Buchach, Lviv, Hodovytsia, Horodenka, Cathedral of Saint George in Lviv

Dziedzictwo artystyczne Johanna Georga Pinsla jako zjawisko kulturowe oraz źródło rozwoju turystyki kulturowej i edukacyjnej

Streszczenie

Artykuł podsumowuje historyczne fakty biografii Johanna Georga Pinsla, jednego z najwybitniejszych przedstawicieli europejskiego baroku na ziemiach ukraińskich. Twórczość artysty jest przykładem organicznej syntezy zachodnioeuropejskiej szkoły barokowej i lokalnych tradycji wschodniosłowiańskich. Emocjonalność i dynamizm postaci, nacisk na indywidualną formę, skalę, plastyczność pozwalają przypisać twórczość J. G. Pinsla do najlepszych przykładów sztuki światowej. Jednocześnie wykonanie rzeźb z niekonwencjonalnego materiału (drewna) sprawia, że artefakty te są wyjątkowe. Wartość dorobku artystycznego rzeźbiarza została doceniona stosunkowo niedawno. Znaczna część rzeźb zaginęła w okresie radzieckim. W artykule przeanalizowano najsłynniejsze zachowane zabytki i miejsca związane z życiem i twórczością J. G. Pinsla. Analizie poddano integrację dziedzictwa artystycznego rzeźbiarza z istniejącymi produktami na regionalnym rynku usług turystycznych.

Słowa kluczowe: Pinsel, barok, rzeźbiarstwo, muzeum, Buczacz, Lwów, Hodowica, Horodenka, Archikatedralny sobór św. Jura we Lwowie